

KÖNYVISMERET HÁZIDOLGOZAT

A Budapesti Történeti Múzeum *Hunyadi Mátyás, a király; Hagyomány és megújulás az udvarban 1458–1490* című kiállítása

Készítette: Bánsági Kinga

Konzulens: Buda Attila

PPKE Kiadói szerkesztő I. évfolyam

Budapest, 2008. június 6.

Mátyás király trónra lépésének 550. évfordulója alkalmából 2008 a Reneszánsz Éve Magyarországon. Számos rendezvény, kiállítás és program között a BTM kiállítása üdítő és egyben meghatározó eseménye ennek az évnek. Két alkalommal is körbejártam, olyan gazdag és első látásra befogadhatatlan tárgyi anyagot tártak a kíváncsi közönség elé. A magyar köz- és egyházi gyűjtemények darabjai mellett Firenzéből, Sienából, Rómából, Bécsből, Csehországból, Szlovákiából és Németországból érkezett műtárgyakban gyönyörködhettünk. Igaz, feliratok híján sokszor csak találgathattuk, vajon mi okból került a kiállításba az adott műtárgy, azonkívül, hogy szép. A válaszokat ha a kiállításban nem is, de a kiállítási katalógusban megtalálhatjuk, amennyiben kifizetjük az egyébként szép kivitelű, vaskos könyv borsos árát.

A fehér és vörös márvány domborművek, rozetták, a remekbe szabott pavézék, majolika padló- és kályhacsempék, valamint az éteri szépségű kazulák mellett a kiállítás igazi kincseket mutat be Mátyás egyik legnevezetesebb alkotása, a híres budai királyi könyvtár, a Bibliotheca Corviniana válogatott darabjaiból.

Két fejlődéshatárt tart számon a történetírás a könyvgyűjtemény történetében.

Mátyásnak Beatrixszal kötött házassága adta minden bizonnyal az első lendületet a könyvek gyarapodásában. Beatrix magával hozhatta a családi hagyományokat, hiszen az Aragóniai dinasztia több tagja is bibliofil volt, gyűjtötték a miniatúrákkal gazdagon díszített, a politikai reprezentáció céljait is szolgáló díszkódexeket. Beatrix apjának, Ferdinánd nápolyi királynak, és öccsének, Aragóniai János bíborosnak is gazdag könyvtára volt.

Igazi paradigmaváltás a budai könyvtár életében azonban Hunyadi Mátyás leglátványosabb győzelme, Bécs elfoglalása után következhetett be; a királyi könyvtár ma ismert állományában található kódexek nagy része immár nem készen vásárolt, hanem a megrendelő igényei szerint másolt és díszített kódexek, melyek Mátyás uralkodásának utolsó éveiben keletkeztek. Ezek már nem egyszerűen a humanisták céljait kielégítő könyvek, hanem rendkívüli gazdagságuk, sokrétű miniatúradíszek révén valódi luxustárgyak. A humanista jellegű könyvgyűjtemény ekkor formálódik át az uralkodói legitimitást híven kifejező fejedelmi könyvtárrá. Az utolsó pillanatban készültek ezek a kódexek. A könyvnyomtatás hajnalán vagyunk, a kézzel írt, aprólékos munkával díszített kéziratok az utolsó példányai egy megszűnésre ítélt műfaj aranykorának, s éppen az arany csillogásával, a színek és formák kavalkádjával érhetik el azt, hogy a fejedelmi udvarok vagyontárgyai, hatalmuk reprezentációja lehessenek. A nagy firenzei miniatör-műhelyek, Attavante degli Attavanti, a di Giovanni testvérek és Francesco del Cherico illuminátorai az uralkodó halála előtti években folyamatosan a királyi udvarnak dolgoztak. Meghökkenítő volt aztán a félbehagyott díszítéseket, a miniatúrák üresen hagyott helyeit látni, amelyeket az uralkodó halála miatt nem fizettek ki, ezért aztán az illuminátorok ott tették le a pennát, ahol abbamaradt a finanszírozás.

Mátyás háromkötetes, befejezetlen Bibliájának két kötetét is megcsodálhatjuk. (*Biblia Vulgata, Pars I. Vetus Testamentum*, Firenze, Attavante degli Attavanti 1489–90 és *Biblia Vulgata, Pars III. Psalterium et Novum Testamentum*, Firenze, Gherardo és Monte di Giovanni, 1489–90) Mindhárom kötetben a másolás munkája elkészült, a díszítés azonban a munkafázisok különböző pontjain megszakadt. A Szent Jeromos-féle Vulgata első két kötete valószínűleg Attavante műhelyében kapott volna miniatúradíszítést. Ezek közül az első kötet címlapja készült el többé-kevésbé, ezt a címlapot láthatjuk a kiállításon is. A befejezetlenül hagyott részekből következtetni lehet a kivitelezési sorrendre: a laptükör, majd a díszkeretek arányainak meghatározása után a legfontosabb művelet a szöveg másolása volt. A Vulgata első kötetének első oldala szigorú geometrikus felosztású; az oldal terét különböző méretű négyszögekre tagolták, ezek közül kettőben a kezdőszöveg olvasható, két oszlopba rendezve, míg a fölöttük elhelyezkedő, legnagyobb négyszög a bibliai illusztrációnak volt fönntartva. Miután a másoló végzett a maga munkájával, továbbadta a már elkészült lapokat a miniatornak. Ő a por állagú fémek (arany, ezüst) felvitelével kezdte munkáját; az alapot szolgáltató aranylapok felvitele egyik könyv elejéről sem hiányzik. A keretelés megléte alapján következtetni lehet arra, hogy számos narratív ábrázolás kapott volna helyet a kódexekben. Ezután következtek a valódi színezési munkák; a díszkeretek mintázása, a háttérül szolgáló növényi indák megfestése. Címlapunkon a keret a négy széles, fehér margóra kiterjedve körülveszi az oldal felületét, és teljesnek mondható, a növényi indadíszítés, a szimmetrikusan párba rendeződő puttók, az elegánsan, arannyal megfestett kagylóformák finomsága a híres Attavante-műhely rendkívüli művészi színvonalát bizonyítja. Az elkészült alakok arcszínének megfestése mint legnehezebb, legnagyobb körültekintést igénylő feladat utolsó műveletként a mesterre várt, ez a befejező fázis így aztán sokszor elmaradt, ugyanúgy, ahogy a megrendelő heraldikai szimbólumainak megfestése is. Esetünkben is, az első kötet címlapján a keretbe foglalt címer szintén üresen áll.

A három ismert kódex közül csak a Psalterium-kötet kapott kettős címlapot. A Zsoltárokat és az Újszövetséget tartalmazó harmadik kötet Gherardo és Monte di Giovanni műhelyében készült. A rendkívüli szépségű címlapra nem véletlenül kerülhetett a zsoltárszerző Dávid király, amint legyőzi a filiszteusokat. Feltételezhető politikai üzenete van: hatalmát az isteni akaratból elnyerő, de hadvezéri képességei révén megtartó Dávidot Mátyás bibliai előképének tekintette. Reális azt gondolnunk, hogy a hatalmi legitimáció szakrális érvrendszerrel van ily módon alátámasztva. „A bibliai történet kompozíciójába illesztve korabeli szereplők is feltűnnek, köztük maga a megrendelő is. [...] Csak a 15. század második felének firenzei és közép-itáliai freskóciklusain tűnik fel az az újszerű megoldás, hogy kortárs szereplő(k), adott esetben a megrendelő(k) úgy kerül(nek) bibliai, vagy más, történeti jellegű narratív ábrázolások kontextusába, hogy kompozícionálisan nincsenek elkülönítve az időben és térben távoli eseményektől. A Psalterium címlapján tehát kifejezetten modern ábrázolási típust alkalmaztak a miniatúrok. Mátyás és VIII. Károly a miniatúrán nem rejtett portréként, bibliai személyek szerepeit öltik magukra, hanem saját magukat képviselve, a szó szoros értelmében asszisztálnak a bibliai narrációhoz. ” – írja Pócs Dániel. A két columnát elfoglaló narratív miniatúra alatt, a bal oldali

columnában, az első zsoltár kezdő sorai fölött (*Beatus vir...*), kisebb képen a koronát viselő, lanton játszó Dávid király trónol, feje fölött a Szentlélek galambjával. A marginális díszítés két oldalsó sávjában kaptak helyet Mátyás címerei (balra Galíciáé és Dalmáciáé, jobbra a magyar királyságé és az Árpád-házé), illetve ótestamentumi alakok felirattal azonosított, félalakos képei. A keret felső sávjában, középen Mátyás egyik emblémája, a hordó is megjelenik, melyet három, vidáman iszogató puttó vesz körül. A csodálatosan illuminált címlap egyetlen üresen (befejezetlenül!) maradt része a Mátyás címerének meghagyott terület, mely az uralkodó halála miatt már nem készült el. Pócs Dániel szerint ez éppen a datálást teszi lehetővé: a miniátorok Mátyás halálhírére valószínűleg azonnal abbahagyták a munkát. Érdekes, hogy a későbbi tulajdonos címere sem került ennek helyére.

* * *

A kiállításban nemcsak kézzel írt, hanem már nyomdában készült könyvekkel is találkozhatunk. Fontos megemlíteni Mátyás király 1486. évi törvénykönyvének, az ún. *Decretum Maius*nak az 1490-es kiadását. (*Constitutiones incliti regni Ungarie, Leipzig, Konrad Kachelofen, 1490.* Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára) A törvénykönyv címlapját díszítő fametszeten Mátyást láthatjuk, mely azonban csupán sematikus ábrázolás, hiszen a könyvet kiadó lipcsei nyomdász néhány évvel korábban a lengyelek törvénykönyvét ugyanezzel az illusztrációval jelentette meg, a Mátyás-címer helyett a lengyel királyéval. A törvénykönyv kiadása azonban más tekintetben is nagy jelentőséggel bír, hiszen a középkor folyamán először került sor a jogszolgáltatás és az igazgatás törvényeinek egy törvényben való összegzésére, a jogviszonyok kodifikációjára.

Először kéziratos másolatokban küldték szét a megyékben, majd 1488-ban kinyomtatták, s miután a mű „sikeresnek bizonyult” s hamar elfogyott, újabb kiadásra is sor került. Öröm az örömben, hogy az első kiadást megjelentető lipcsei nyomda időközben tönkrement, tehát a könyvkiadó számára mégsem bizonyult ez a siker elegendőnek a továbbműködéshez. Andreas Hess első, korai budai műhelye eltűnése után valószínűleg hazánkban egyáltalán nem is működött könyvsajtó több mint fél évszázadig, ezért történt a könyvnyomtatás ez idő alatt külföldön működő nyomdák által.

A Budapesti Történeti Múzeum nagyszabású kiállításában e három könyvön kívül még különösen megindított Ptolemaiosz *Geographiája*, a Philoztratosz-kódex, valamint a Beatrix címerével díszített Órigenész-kódex. Ha nem lett volna kötelező feladatomban ezt a kiállítás meglátogatni, rendkívüli szépségek megcsodálása maradt volna ki az életemből. Ezúton is köszönöm ezt a szép élményt.